

Ο κουμπάρος-βασιλιάς και η διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας: από τη βουλγαροκτονία των Βαλκανικών Πολέμων στη γερμανόφιλη αναδίπλωση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Στράτος Ν. Δορδανάς*

«Καλώς ήρθες, καλώς ήρθες, τιμημένε βασιληά μας,
νέες δόξες Σε προσμένουν, νέες δάφνες νικητού,
εις το διάβα Σου φυτρώνουν νέοι πόθοι 'σ την καρδιά μας,
λαχταρά για Σε του Έθνους η ψυχή και του Στρατού.

Στο πανώρηο Σου κεφάλι τόσα όνειρα κ' ελπίδες,
φωτοστέφανο Σου πλέκουν, που θαμβώνει τες ματιές,
μπρος 'σ λάμψη Σου σκορπούν του Βορρά οι Νυχτερίδες,
σαν ιδούν να ξεπετιούνται απ' τα μάτια Σου φωτιές.

Καλώς ήρθες, Στρατηλάτη, παλ' η δόξα σ' αγκαλιάζει,
παλ' η νίκη 'ματωμένη τάσπρο μέτωπο φιλεί,
η χαρά του Έθνους όλου εις την όψι Σου χαράζει,
νέα τρόπαια να στήσης η πατρίδα Σε καλεί.

Τρέχα εκεί, που τόσ' αδέρφια, σκλαβωμέν' αναστενάζουν,
'κει που ο Βούλγαρος του Έθνους την τιμή ποδοπατεί,
κι' όταν θα γυρίσης πάλι μύρια στόματα θα κράζουν:
καλώς ήρθες, βασιληά μας, καλώς ήρθες, νικητά!».¹

Λίγο πριν από την αποφασιστική μάχη που θα οδηγούσε στην απελευθέρωση του Κιλκίς και στην εκδίωξη του βουλγαρικού στρατού και πληθυσμού από το «μακεδονικό λίκνο» τους,² ένας επώνυμος στιχουργός καλωσόριζε τον βασιλιά Κωνσταντίνο στη Θεσσαλονίκη μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Μακεδονία* και, διερμηνεύοντας τα αισθήματα όλου του λαού, τον καλούσε να τεθεί και πάλι επικεφαλής του στρατού για να τον οδηγήσει σε νέες περιφανείς νίκες. Η φήμη που είχε αποκτήσει κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, από τη θέση του διαδόχου ακόμη, ήταν αυτή του χαρισματικού ηγέτη, του ικανότατου στρατιωτικού καθοδηγητή, του αρχηγού που βρισκόταν στην πρώτη γραμμή του πυρός και συνέπασχε με τους στρατιώτες του, ταλαιπωρούταν και ο ίδιος από τις κακουχίες και που στο τέλος η στρατιωτική του διάνοια είχε θριαμβεύσει με την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Η μεγαλειώδης είσοδος στην πόλη του Αγίου Δημητρίου είχε καταγραφεί ως προσωπικός θρίαμβος του διαδόχου, αυξάνοντας κατακόρυφα τη φήμη του και τον βαθμό αποδοχής του

* Ο Στράτος Ν. Δορδανάς είναι Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ευρωπαϊκής και Βαλκανικής Ιστορίας στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

¹ *Μακεδονία*, 20 Ιουνίου 1913.

² Για την εξέλιξη της φονικής αυτής μάχης που κατέληξε με την πλήρη καταστροφή της πόλης βλ. ενδεικτικά, (Γενικό Επιτελείο Στρατού-Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού 1987, 216-223). (Κωστόπουλος 2007, 50-54) (Βαφειάδης 2013, 24-175)

από την κοινωνία, ενώ η βάπτισή της κόρης του τον ένωσε με τα δεσμά της κουμπαριάς με τον στρατό και τον στόλο.³

Δαφνοστεφανωμένος από τον «τουρκικό πόλεμο», ο στρατηλάτης βασιλιάς Κωνσταντίνος έμελλε να δρέψει νέους καρπούς δόξας κατά τη διάρκεια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου, όταν πολλοί ζητούσαν όχι μόνο να εκδιώξει τους Βουλγάρους από τα μακεδονικά χώματα αλλά και να εξαφανίσει από προσώπου γης το έθνος αυτό. Με τα δημοσιεύματα των εφημερίδων να έχουν μετατρέψει από νωρίς την επικείμενη σύγκρουση σε αγώνα του πολιτισμού κατά της βαρβαρότητας⁴ και να περιγράφουν συνεχώς φρικαλεότητες σε βάρος των Ελλήνων που αποδείκνυαν πως οι Βούλγαροι ήταν τελικά χειρότεροι από τους Τούρκους, καθώς επρόκειτο για άγρια θηρία,⁵ η κοινή γνώμη προετοιμαζόταν μεθοδικά για όσα θα επακολουθούσαν στα πεδία των μαχών. Ο πόλεμος ήταν επιβεβλημένο να διεξαχθεί με φανατισμό και χωρίς κανόνες απέναντι σε έναν αδίστακτο αντίπαλο: «Οι Βούλγαροι ούτε υπήρξαν ποτε ούτε ποτέ θα γίνουν φίλοι μας. Είδατε ποτέ ανθρώπους να έχουν φιλιάν με τίγρεις; Ήταν, είναι και θα είναι εχθροί μας άσπονδοι, εχθροί μας θανάσιμοι. Οι αιώνιοι Βούλγαροι».⁶

Με αυτά τα δεδομένα, ο ελληνικός στρατός και ο στόλος ήταν οι εγγυητές της εθνικής τιμής και ο επικεφαλής βασιλιάς εκείνος που θα οδηγούσε στη νίκη και στην εξόντωση του αντιπάλου, καθώς πάνω από όλους ίστατο ο «Βασιλεύς Κωνσταντίνος ο Βουλγαροκτόνος».⁷ Και μπορεί το τέλος του πολέμου να μην οδήγησε στην «*Delenda Bulgaria*»⁸ αλλά η νικηφόρα έκβασή του επρόκειτο να προσθέσει έναν ακόμη τίτλο τιμής στον τροπαιούχο ανώτατο άρχοντα: μετά την τουρκοφαγία ο Κωνσταντίνος είχε ανακηρυχθεί και σε μέγα βουλγαροκτόνο.

Έκτοτε, ο βασιλιάς παρουσιάστηκε ως ο κυριότερος θεματοφύλακας των εθνικών δικαίων και κατακτήσεων έναντι του βουλγαρικού αναθεωρητισμού, ως εκείνος που διέθετε «πικρή εμπειρία» από τις επαφές του με την αντίπαλη πλευρά και ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο σε κρίσιμες στιγμές είχε επιμείνει στο ζήτημα των εγγυήσεων για να αποδεχτεί τον τερματισμό του πολέμου.⁹ Η λαϊκή αγιογράφηση του δεν περιοριζόταν μόνο σε ύμνους για τον μέγα στρατηλάτη που «[...] πετών από νίκης εις νίκην επεξέτεινε τα όρια της Ελλάδος μέχρις εκεί όπου ουδείς ανέμενε και ουδείς υπόπτει, και ούτω έδωκε την ελευθερίαν εις τόσας χιλιάδας

³ (Τρίχα 1993, 141)

⁴ *Μακεδονία*, 21 Ιουνίου 1913.

⁵ *Μακεδονία*, 13 Ιουνίου 1913.

⁶ *Μακεδονία*, 8 Ιουνίου 1913.

⁷ *Μακεδονία*, 22 Ιουνίου 1913.

⁸ *Μακεδονία*, 26 Ιουνίου 1913.

⁹ (Δορδανάς-Καλογρηάς 2012, 315)

αδελφών μας, και έγραψε χρυσές σελίδας δόξης εις τας δέλτους της στρατιωτικής ιστορίας της Ελλάδος».¹⁰ Περιλάμβανε κυριότερα εικόνες από την είσοδο στην Αγία Σοφία προς εκπλήρωση των σχεδίων της Θείας Πρόνοιας που ήθελαν τον «πορφυρογέννητο» Κωνσταντίνο να «είνε [...] ο επανερχόμενος σωτήρ, ο εκδικητής των δικαιωμάτων του Γένους: [...] η ενσάρκωσις της Μεγάλης Ιδέας, την οποία εκφράζει η πανελλήνιος λαϊκή παράδοσις περί του μαρμαρωμένου βασιλέα Κωνσταντίνου».¹¹ Για να στεφτεί «Βασιλεύς και Αυτοκράτωρ των Ελλήνων εις τον Ναόν της Αγίας Σοφίας» και να εκπληρωθούν «οι θρύλοι, τα ιδανικά, τα όνειρα και οι βλέψεις του Γένους» η θεία οικονομία θα φρόντιζε και πάλι έτσι ώστε κατά τον παγκόσμιο πόλεμο και την καταστροφή των άλλων ο Κωνσταντίνος και ο στρατός του να παραμείνουν αμέτοχοι.¹²

Έμελλε, λοιπόν, η ουδετερότητα να αποτελέσει τη στρατηγική εκείνη επιλογή που θα παρείχε το αποφασιστικό πλεονέκτημα στη χώρα έναντι των αντιπάλων της, όταν οι πάντες θα παρασύρονταν στη δίνη του Μεγάλου Πολέμου; Ήταν πράγματι αυτό το κριτήριο που υποκρύπτονταν πίσω από την πρόθεση να κρατηθεί η χώρα σε κατάσταση ουδετερότητας για να διασωθεί από την καταστροφή ή αποτελούσε την πρόφαση για την καλύτερη εξυπηρέτηση πολιτικών δεσμεύσεων;

Σε προφητικό σχόλιό της λίγες ημέρες πριν από την έκρηξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου η *Μακεδονία* κατέκρινε τη συζήτηση που είχε ανοίξει «περί του αν έπρεπε να προσεγγίσει η Ελλάς προς την Τριπλήν Συμμαχίαν ή Τριπλήν Συνεννόησιν», συμπληρώνοντας πως μια τέτοια συζήτηση αφενός δεν εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα και αφετέρου ήταν άκαιρη. Η μόνη αρμόδια να αποφασίσει για τη διεθνή θέση της χώρας ήταν η υπεύθυνη κυβέρνηση, η οποία και θα λογοδοτούσε εν καιρώ για τις επιλογές της, κατέληγε στο πρωτοσέλιδο σχόλιό του ο δημοσιογράφος της εν λόγω εφημερίδας.¹³ Και είχε απόλυτο δίκιο, με μια μικρή αθέλητη αστοχία: το καλοκαίρι του 1914 οι αποφάσεις για τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής δεν θα περνούσαν μόνο από το πρωθυπουργικό γραφείο αλλά και από τα ανάκτορα, διαφοροποιώντας καταφανώς τον χαρακτήρα της καταρχάς επιβεβλημένης ουδετερότητας.

Στις αρχές Αυγούστου 1914 ο Γερμανός πρέσβης Arco von Quadt είχε έναν πρώτο κρίσιμο κύκλο επαφών με τον πρωθυπουργό, τον υπουργό Εξωτερικών και τον βασιλιά, με σκοπό να βολιδοσκοπήσει τις ελληνικές προθέσεις. Από τη συζήτηση με τον Ελευθέριο Βενιζέλο προέκυψαν αμέσως δύο σημαντικά συμπεράσματα: α) πως ο πρωθυπουργός δεν

¹⁰ (Παπαφλέσσας 1937, 5)

¹¹ (Βογιατζίδης 1939, passim)

¹² (Γιαννούκος 1921, 36)

¹³ *Μακεδονία*, 9 Ιουνίου 1913.

φαινόταν να συμμερίζεται η γερμανική αισιοδοξία για την έκβαση και κατάληξη της μάχης και, β) εμφανιζόταν αποφασισμένος να οδηγήσει τη χώρα στον πόλεμο σε περίπτωση βουλγαρικής εξόδου. Παρά τις απειλές πως η Γερμανία σε μια τέτοια περίπτωση θα πριμοδοτούσε τη μεγέθυνση της Βουλγαρίας σε βάρος της Ελλάδας στο συνέδριο ειρήνης, ο Βενιζέλος δεν φάνηκε να μετακινείται από τις αρχικές απόψεις του.¹⁴

Από την πλευρά του ο Γεώργιος Στρέιτ ήταν εξαρχής ξεκάθαρος απέναντι στον συνομιλητή του όταν διαβεβαίωνε πως σίγουρα θα βρισκόταν μια φόρμουλα, ώστε η Ελλάδα, χωρίς να χρειαστεί να εγκαταλείψει την ουδετερότητά της, να προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στη Γερμανία. Στη δύσκολη ερώτηση για τη στάση της Ελλάδας σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης εναντίον της Σερβίας, ο υπουργός Εξωτερικών επιφυλάχθηκε να απαντήσει πριν συμβουλευτεί τον βασιλιά. Για τον Quadt αυτή η υπεκφυγή σήμαινε κατά πάσα πιθανότητα πως η Ελλάδα και σε αυτήν την περίπτωση θα παρέμενε ουδέτερη, παρέχοντας ταυτόχρονα την εγγύηση πως δεν θα παρεμπόδιζε καμία δύναμη που θα επιθυμούσε να συνδράμει στρατιωτικά τη Γερμανία.¹⁵

Τελευταίος και σημαντικότερος στη σειρά των επαφών του πρέσβη ήταν ο Κωνσταντίνος, ο οποίος εμφανίστηκε ευνοϊκά διακείμενος στη γερμανική υπόθεση, διευκρινίζοντας ωστόσο πως η στρατιωτική εμπλοκή της χώρας δεν θα πρόσφερε το παραμικρό πλεονέκτημα στο Βερολίνο εξαιτίας της βρετανικής ναυτικής κυριαρχίας. Στη συνέχεια της συζήτησης και χωρίς καν να ερωτηθεί, δεσμεύτηκε πως η Ελλάδα δεν θα στρεφόταν εναντίον της Τουρκίας αλλά ούτε και της Βουλγαρίας στην περίπτωση που οι δύο αυτές χώρες προσδένονταν στο άρμα των Κεντρικών Αυτοκρατοριών και εξέρχονταν στον πόλεμο. Κατέληξε, τονίζοντας πως η Ελλάδα μπορούσε να φανεί χρήσιμη στη Γερμανία μόνο από τη θέση της ουδετερότητας.¹⁶

Μετά την ολοκλήρωση των συναντήσεων αυτών και την άφιξη από την Αθήνα των ευχάριστων νέων, το Βερολίνο εμφανίστηκε να θριαμβολογεί για μια σειρά επιτυχιών που είχε καταγάγει ανά την Ευρώπη· μια από αυτές αναφερόταν στους επιτυχείς διπλωματικούς χειρισμούς έναντι της Ελλάδας: «η πολύτιμη ελληνική ουδετερότητα έχει διασφαλιστεί», παρά

¹⁴ Politisches Archiv Auswärtiges Amtes [στο εξής PA AA], R 19880 [Der Weltkrieg, 6 August 1914]: Der K. Gesandte [Quadt] an Auswärtiges Amt, „Entzifferung“, Αριθ. 246, Αθήνα, 5 Αυγούστου 1914.

¹⁵ PA AA, R 19880 [Der Weltkrieg, 6 August 1914]: Der K. Gesandte [Quadt] an Auswärtiges Amt, „Entzifferung“, Αριθ. 249, Αθήνα, 5 Αυγούστου 1914.

¹⁶ PA AA, R 19881 [Der Weltkrieg, 7 August 1914]: Der K. Gesandte [Quadt] an Auswärtiges Amt, „Entzifferung“, Αριθ. 252, Αθήνα, 6 Αυγούστου 1914.

το γεγονός πως η βουλγαρική συμμαχία δεν είχε ακόμη εξασφαλιστεί, σημειωνόταν σε σχετική έκθεση με τα πρώτα πολιτικά και στρατιωτικά πεπραγμένα.¹⁷

Δεν ήταν επομένως καθόλου δύσκολο για τον έμπειρο Quadt να επισημάνει τα αρχικά αλλά διόλου αμελητέα ψήγματα μιας αδιόρατης ακόμη για την κοινή γνώμη διχογνωμίας μεταξύ του Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου. Ήταν απόλυτα ξεκάθαρο πως ο τελευταίος δεν προτίθετο να σπεύσει σε βοήθεια της Σερβίας, αν αυτή δεχόταν επίθεση από την Τουρκία και τη Βουλγαρία. Μόνο η ρουμανική συμμετοχή ήταν ικανή να μεταβάλλει τη ροή των γεγονότων προς το δυσμενέστερο για τα γερμανικά στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή. Σε κάθε περίπτωση, ο Κωνσταντίνος δεν επρόκειτο να αιφνιδιάσει τον γυναικάδελφό του και να υπαναχωρήσει από τις αναληφθείσες δεσμεύσεις του: «θα πολεμούσε μόνο αν κάποιος του έβαζε το μαχαίρι στο λαιμό».¹⁸

Από τη θέση αυτή πράγματι δεν μετακινήθηκε ούτε μια στιγμή και ας υπήρξαν αργότερα στιγμές που η γερμανική πλευρά τού έδωσε πολύ καλές αφορμές για κάτι τέτοιο. Αντίθετα, άρχισε σταδιακά να εγκαταλείπει το δοξασμένο και πολύ πρόσφατο ακόμη παρελθόν, όσο περισσότερο αυξανόταν η γερμανική πίεση που απέβλεπε στον συντονισμό όλων των συμμαχικών ερεισμάτων στα Βαλκάνια και τη μαζική κινητοποίησή τους κατά της Αντάντ. Η διολίσθηση από τον αντιβουλγαρισμό στην αναγκαστική συνύπαρξη με τον βουλγαρικό παράγοντα εντός της γερμανικής αγκάλης περιγράφηκε με τον πιο γλαφυρό τρόπο από τον γραμματέα του Γεώργιο Μελά. Πριν αποχωρήσει από το παλάτι ο Μελάς είχε συχνά την ευκαιρία να συνομιλεί με τον βασιλιά και την πολυτέλεια να έχει το θάρρος της γνώμης και κυρίως να τη διατυπώνει ευθαρσώς στις συζητήσεις τους.

Στο μέρος του ημερολογίου του που αφορά στις επαφές του Κωνσταντίνου με τη βουλγαρική πλευρά πριν και κυρίως μετά την έκρηξη του πολέμου επισημαίνεται δεόντως αυτή η αλλαγή πλευσης, ξεκινώντας από την εποχή που ο Κωνσταντίνος δεν κατέβαλε καμία απολύτως προσπάθεια να κρύψει τα αντιβουλγαρικά αισθήματά του. «Και μάλιστα μέχρι τοιούτου σημείου, ώστε ησθάνετο χαράν όταν τον απεκάλουν ‘βουλγαροκτόνον’» για να συνεχίσει ο Μελάς: «Όταν δε του έλεγα ότι το επίθετον αυτό ήταν αηδές και αντιπολιτικόν, εθύμωνα και μου απηγόρευε να υποδείξω καν εις τον Τύπον ότι προτιμότερον θα ήτο, αφού ήθελε τόσον ναναπολούν τας εναντίον των Βουλγάρων νίκας του, να τον ονομάζουν ‘βουλγαρομάχο’ αντί ‘βουλγαροκτόνον’».¹⁹ Μάλιστα, με κόπο κατάφερνε να τον συγκρατεί

¹⁷ PA AA, R 19881 [Der Weltkrieg, 7 August 1914]: Freiherr von Maltzahn an dem Kronprinzen Saabrücken, „Telegramm“, 8 Αυγούστου 1914.

¹⁸ PA AA, R 19898 [Der Weltkrieg, 4-6 September 1914]: Der K. Gesandte [Quadt] an Auswärtiges Amt, „Entzifferung“, Αριθ. 393, Αθήνα, 3 Σεπτεμβρίου 1914.

¹⁹ (Μελάς 2000, 31)

για να μη προκληθεί διπλωματικό επεισόδιο, αποτρέποντας ενίοτε προσβλητικές συμπεριφορές απέναντι στον Βούλγαρο πρέσβη Γεώργιο Πασσάρωφ (G. Passarov).²⁰

Λίγο πριν από την είσοδο της Βουλγαρίας στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών και τον εξαναγκασμό για δεύτερη φορά σε παραίτηση του Βενιζέλου, ο Κωνσταντίνος είχε ήδη καταστήσει τον Πασσάρωφ άμεσο κοινωνό των προθέσεων του αλλά και δυνάμει σύμμαχό του στην επιχειρούμενη οριστική εξουδετέρωση του ενοχλητικού πρωθυπουργού του. Στο γνωστό τηλεγράφημά του προς τον πρωθυπουργό Ραδοσλάβωφ (Vasil Radoslavov) ο πρέσβη μετέφερε επακριβώς τα λόγια του Έλληνα μονάρχη:

«[...] Έχω σίγουρες πληροφορίες ότι θα ενεργήσετε από κοινού και σε συμφωνία με τη Γερμανία και την Αυστρία. Στην περίπτωση αυτή δεν θα υπάρξει καμία αντίθεση εκ μέρους μας. Σας παρακαλώ να δηλώσετε στην Αυτού Μεγαλειότητα τον τσάρο σας ότι στη δράση σας κατά της Σερβίας δεν θα υπάρξει καμία αντίθεση εκ μέρους μας. Δεν θα χύσουμε αίμα για να σώσουμε τη Σερβία ενάντια σε εσάς και τη Γερμανία. Διαβεβαιώστε απόλυτα γι' αυτό το μονάρχη και την κυβέρνησή σας [...]. Στο τέλος ο Βασιλιάς, έχοντας επαναλάβει να σας μεταφέρω τη δήλωσή του, με παρακάλεσε να του διευκολύνω τον αγώνα για να ξεφορτωθεί χωρίς θόρυβο τον Βενιζέλο. Γνωρίζοντας ότι ο Βενιζέλος έχει γίνει τώρα τυφλό όργανο της Αντάντ, λαμβάνω την τιμή να εκφράσω την άποψη να ληφθεί υπόψη το αίτημα της Αυτού Μεγαλειότητας του Βασιλιά. Ο Βασιλιάς ζητάει η προαναφερθείσα δήλωσή του να μείνει απολύτως μυστική [...].»²¹

Για να ερμηνεύσει κανείς τη βασιλική μεταστροφή χρειάζεται να λάβει υπόψη του τη βαθιά διαιρετική τομή που συνέστησε ο Εθνικός Διχασμός, διακόπτοντας την προηγούμενη ανοδική πορεία μέσα σε κλίμα συναίνεσης, και ιδιαίτερα προς αυτή την κατεύθυνση την αποφασιστική γερμανική συμβολή στη διάνοιξη και διεύρυνση του χάσματος μεταξύ των δύο κυρίαρχων προσωπικοτήτων της ελληνικής πολιτικής σκηνής των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Πράγματι, ο γερμανικός παράγοντας επέδρασε καταλυτικά και εργάστηκε εντατικά για να γεφυρωθεί – σε μια αντίστροφη αυτή τη φορά πορεία – το υφιστάμενο χάσμα μεταξύ του Κωνσταντίνου και της βουλγαρικής πλευράς, ακόμα και αν επρόκειτο να εξαπατηθεί ο πρώτος για να διατηρηθεί αρτιμελής η βαλκανική συμμαχία.

Από τα τέλη του 1915 και μέχρι την παράδοση της Καβάλας τον Αύγουστο του 1916 η γερμανική συμπαιγνία σε βάρος του Κωνσταντίνου και η ταυτόχρονη άσκηση έντονων πιέσεων αποδείχθηκαν αποτελεσματικά μέσα. Η αρχική σφοδρή αντίδραση στην πιθανότητα συμμετοχής και βουλγαρικών δυνάμεων στην επικείμενη τελική επίθεση των Κεντρικών

²⁰ (Μελάς 2000, 29-32)

²¹ (Θεοδούλου 2011, 234-237 και κυρίως υποσημ. 470, όπου παρατίθεται αυτούσιο το τηλεγράφημα Passarov).

Αυτοκρατοριών για την εκδίωξη της Αντάντ από το ελληνικό έδαφος, με τελικό φυσικά προορισμό τη Θεσσαλονίκη, παραχώρησε γρήγορα τη θέση της στη μερική αποδοχή για να καταλήξει στην υπό όρους συγκατάθεση.

Για το Βερολίνο και τη Βιέννη ο πραγματισμός ήταν χρήσιμος μόνο στις μεταξύ τους σχέσεις, όπως και στις διαπραγματεύσεις με τους συμμάχους τους, ενώ στην ελληνική περίπτωση η εξαπάτηση συνέβαλε αναμφίβολα στη διαρκή υποχωρητικότητα και την ασφαλής παγίδευση. Ήταν απόλυτα σαφές πως από τη στιγμή της εισβολής και μετά κανείς δεν θα είχε την πρόθεση να εκδιώξει τους Βουλγάρους από τα καταληφθέντα ελληνικά εδάφη, καθιστώντας τους όποιους εγγυητικούς όρους κενούς περιεχομένου. Με άλλα λόγια όσα επί του παρόντος παρουσιάζονταν ως προσωρινά, προοριζόνταν να έχουν μόνιμο χαρακτήρα με βάση το δίκαιο του πολέμου.

Τα εδάφη που τρία χρόνια νωρίτερα είχε απελευθερώσει ο ελληνικός στρατός του Κωνσταντίνου, επρόκειτο τώρα να «απελευθερωθούν» από τους Γερμανοβούλγαρους, στον νέο «απελευθερωτικό πόλεμο» για την αποτίναξη της «ανταντικής κατοχής». Χρειαζόταν μόνο να πειστεί ο Κωνσταντίνος πως η συγκεκριμένη επιχείρηση γινόταν για το καλό της Ελλάδας και όχι για να εκπληρωθεί μέρος εκ των βασικών γερμανικών υποσχέσεων, ώστε να υπογράψει η Σόφια το σύμφωνο προσχώρησης στο στρατόπεδο της Τριπλής Συμμαχίας. Μάταια ο Μεταξάς και περιστασιακά ο ίδιος ο Κωνσταντίνος τόνιζαν προς τους Γερμανούς συνομιλητές τους κινδύνους που απέρρεαν για το ελληνικό στέμμα από την παραμονή βουλγαρικών στρατευμάτων στη Μακεδονία.²² Όταν δεν το έκαναν αυτό επιδίδονταν, ιδιαίτερα ο Μεταξάς, σε προτάσεις για τη σύναψη συμμαχίας με τη Βουλγαρία, με το σκεπτικό πως αφενός τα δύο μέρη ένωνε η γερμανόφιλη πολιτική και αφετέρου πως η ειρήνη και η φιλία μεταξύ των γειτόνων είχαν μεγαλύτερη αξία από τις όποιες εδαφικές διεκδικήσεις.²³

Όσο για το αντίπαλο δέος, οι Ραδοσλάβοφ και Φερδινάνδος είχαν κάθε λόγο να παρουσιάζονται ευχαριστημένοι από τη διαμορφούμενη ή αλλιώς «δουλεμένη» ελληνική στάση και να απαντούν στις προτάσεις προσέγγισης με στοχευμένες επιθέσεις φιλίας, κατόπιν ασφαλώς των σχετικών γερμανικών συμβουλών. Είναι χαρακτηριστικό πως ενώ τον Ιανουάριο του 1916 ο βασιλιάς Φερδινάνδος διαβεβαίωνε πως η Βουλγαρία ήθελε να βοηθήσει απλώς την Ελλάδα να απαλλαγεί από την Αντάντ και δεν έτρεφε εδαφικές βλέψεις σε βάρος της,²⁴

²² Αναλυτικότερα βλ. (Δορδανάς, «Ο εχθρός προ των πυλών», υπό δημοσίευση στον συλλογικό τόμο «Θεσσαλονίκη: Μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012»).

²³ PA AA, R 7508: Der K. Gesandte [Mirbach/Falkenhause] an Auswärtiges Amt, „Entzifferung“, Αριθ. 5, Αθήνα, 4 Νοεμβρίου 1915.

²⁴ PA AA, R 22196: Der Staatssekretär (Jagow) an Ges. v. Treutler, „Telegramm“, Αριθ. 20, Βερολίνο, 20 Ιανουαρίου 1916.

τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου ήταν εκείνος που, μεθυσμένος ακόμα από την κατάληψη της Καβάλας, αναφωνούσε: «και στη Θεσσαλονίκη».²⁵

Στις 2 Ιανουαρίου 1917 η *Εσπερινή* του Πέτρου Γιάνναρου απηύθυνε προσκλητήριο προς τον λαό να παραμείνει συσπειρωμένος γύρω από τον βασιλιά του που αποτελούσε τη μόνη εγγύηση για τη σωτηρία της πατρίδας από τον εδαφικό ακρωτηριασμό και την πλήρη καταστροφή. Για του λόγου το αληθές είχε ασφαλείς πληροφορίες πως

«εις την Καβάλλαν κυματίζει η Ελληνική σημαία, εις την Δράμα υπάρχουν Ελληνικαί Αρχαί και εις τα λοιπά μέρη της Μακεδονίας υφίσταται η Ελληνική κυριαρχία. Και όμως τι έγγραφον και τι έλεγον και τι διέδιδον οι Βενιζελικοί προ μηνός; Ότι απολέσθη η Ανατολική Μακεδονία, διότι ούτε ίχνος υφίσταται Ελληνικής κυριαρχίας και ότι αι εγγυήσεις της Γερμανίας ήσαν λόγια μόνον!».²⁶

Ωστόσο, ο προασπιστής της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας είχε κατέβει προ πολλού «τη σκάλα του κακού» κατά τον Ενεπεκίδη, παραβιάζοντας την εθνική κόκκινη γραμμή για χάρη των πολιτικών και συναισθηματικών εξαρτήσεων του από το Βερολίνο.²⁷ Παραχωρώντας στην ουσία όσα εδάφη και ο ίδιος είχε μοχθήσει για να απελευθερωθούν, εξακολουθούσε τουλάχιστον να παραμένει κύριος της «μικράς πλην εντίμου Ελλάδος».²⁸ Το καλοκαίρι του ίδιου έτους (1917) τον βρήκε να ατενίζει εκ του μακρόθεν (από την ουδέτερη Ελβετία) ακόμα και αυτή τη μικρή επικράτεια.

Βιβλιογραφία

- Βαφειάδης, Θανάσης: *Χρονικό του Κιλκίς, 1913-1940. Το Κιλκίς στη δίνη των πολέμων και της προσφυγιάς (1913-1926)*, τόμ. Α΄. Κιλκίς 2013.
- Βογιατζίδης, Ι. Κ.: *Κωνσταντίνος ΙΒ΄. Ανάλυσις και ερμηνεία του βίου και έργου αυτού (1868-1923)*: Θεσσαλονίκη: Τύποις Μιχ. Τριανταφύλλου 1939 (Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης/113).
- Γενικό Επιτελείο Στρατού-Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (έκδ.): *Επίτομη ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων, 1912-1913*. Αθήνα 1987.
- Γιαννούκος, Κωνσταντίνος Ν.: *Ο θρυλικός Κωνσταντίνος μας εις Κωνσταντινούπολιν. Η ανάστασις του Ελληνισμού, η εκπλήρωσις των θέσβατων*. Αθήνα: Τυπογραφείον «Εστία» 1921.
- Δορδανάς, Στράτος Ν.: «'Ο εχθρός προ των πυλών': Η Θεσσαλονίκη ως διακύβευμα κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο», εισήγηση στο συνέδριο του Δήμου Θεσσαλονίκης με την ευκαιρία της συμπλήρωσης εκατό χρόνων από την απελευθέρωση της πόλης (υπό δημοσίευση στον συλλογικό τόμο «Θεσσαλονίκη: Μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012»).

²⁵ ΡΑ ΑΑ, R 22197: Der Staatssekretär (Jagow) an Legationsrat Freiherr von Gruenau, Αριθ. 967, Βερολίνο, 23 Αυγούστου 1916.

²⁶ *Εσπερινή*, 2 Ιανουαρίου 1917.

²⁷ (Ενεπεκίδης 1992, 450 κ.έ)

²⁸ Για το σύνθημα αυτό, που μετατράπηκε αργότερα σε πολιτική σημαία του αντιβενιζελικού χώρου έναντι του οράματος της «Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών», βλ. ενδεικτικά (Μαυρογορδάτος, χ.χ.έ., 90-92).

- Δορδανάς, Στράτος Ν.-Καλογρηάς Βάιος (επιμ.): *Η Γερμανική Αυτοκρατορία και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Άγνωστες πτυχές από τα Γερμανικά Αρχεία*. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών/Εκδόσεις Κυριακίδη 2012.
- Ενεπεκίδης, Πολυχρόνης Κ.: *Η δόξα και ο διχασμός. Από τα μυστικά αρχεία της Βιέννης, Βερολίνου και Βέρνης, 1908-1918*, γ' έκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος 1992.
- Θεοδούλου, Χρίστος Α.: *Η Ελλάδα και η Αντάντ (1^η Αυγούστου 1914-25^{ης} Σεπτεμβρίου 1916)*, Βάλια Ακασιάδου (μετάφρ.). Χανιά: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος»/Εκδόσεις Πατάκη 2011.
- Κωστόπουλος, Τάσος: *Πόλεμος και Εθνοκάθαρση. Η ξεχασμένη πλευρά μιας δεκαετούς εθνικής εξόρμησης, 1912-1922*. Αθήνα: Βιβλιόραμα 2007.
- Μαυρογορδάτος, Γιώργος Θ.: *Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909-1940*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα (χ.χ.έ.).
- Μελάς, Γεώργιος Μ.: *Ο Κωνσταντίνος. Αναμνήσεις του πρώην Γραμματέως του*, Παύλος Πετρίδης (επιμ.). Θεσσαλονίκη: University Studio Press 2000.
- Παπαφλέσσας, Ιωάννης: *Επιμνημόσυνος λόγος Κωνσταντίνου και Σοφίας*, Αθήνα 1937.
- Τρίχα, Λύντια: «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι μέσα από προσωπικά ημερολόγια και ιδιωτικές αλληλογραφίες». Στο: *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων, 1910-1914*. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο 1993: 131-142.